

Andrei Soldatov • Irina Borogan

NOUA „NOBILIME”

Renașterea statului securist rus
și trainica moștenire a KGB

Traducere din limba engleză
de *Dan Criste*

**METEOR
PUBLISHING**

ZORII UNEI ERE NOI

NAȘTEREA FSB

KGB, CUNOSCUȚ în mod oficial sub denumirea de Comitetul Securității Statului, reprezenta o forță omniprezentă în Uniunea Sovietică. Înființată în 1954, agenția era rodul mai multor organizații de securitate sovietice. Îmbina zeci de funcții diferite: culegerea de informații din străinătate, apărarea granițelor țării, protejarea liderilor sovietici, obținerea de contrainformații, aducerea la tăcere a opoziției și urmărirea îndeaproape a tuturor aspectelor societății sovietice, de la biserică la armata națională. Pentru a-și îndeplini nenumăratele sarcini, KGB primea un buget generos din partea conducerii sovietice, din care erau întreținute unitățile armate ale KGB și grupurile de elită pentru operațiuni speciale.⁵

Sediul KGB se afla la Moscova, dar – la fel ca în cazul poliției secrete din epoca Stalin – structura lui era reprodusă în toate regiunile Rusiei. Orice străin suficient de norocos să călătorească prin Rusia era inevitabil urmărit de agenți KGB locali.

În fiecare universitate, fabrică sau centru de cercetări din Uniunea Sovietică exista un departament de securitate cunoscut sub denumirea de „secția întâi”. Aceste secții erau create în aparență pentru a-i împiedica pe spioni să infiltreze sistemul sovietic. Când agenții secției întâi nu găseau spioni, își îndreptau atenția spre supravegherea „climatului moral din sânul colectivului”, înregistrarea conversațiilor și aflarea zvonurilor. Uneori, membri ai

⁵ Pentru alte informații, a se vedea Evghenia Albaț, *The State Within a State: The KGB and Its Hold on Russia: Past, Present, and Future* (New York, Farrar, Straus, și Giroux, 1994).

secției întâi se amestecau în problemele de familie. Într-o vreme în care divorțul și adulterul atrăgeau după sine suspiciunea statului, raportarea către conducere a unor asemenea păcate putea distruge cariera unei persoane și, în cele din urmă, putea să-l împiedice pe un cetățean sovietic să părăsească țara.

În ciuda structurii tot mai extinse și mai adânc înrădăcinate, KGB-ul se lovea de o piedică foarte importantă: Partidul Comunist, care era cu ochii pe el. Fiecare serviciu, departament și birou din KGB avea o celulă de partid, un vizor prin care statul îi putea urmări agenții. Principiile directe ale KGB, aprobate în 1959, stabileau următoarele: „Organizațiile de partid... asigură formarea unei atitudini critice și autocritice reale. Organizațiile de partid și fiecare comunist au dreptul... să raporteze organelor de partid respective neajunsurile din munca organelor securității statului.”⁶ Biroul Politic, profund traumatizat de epurările din epoca Stalin, era hotărât să țină sub control poliția secretă.

Implantat cum era în societatea sovietică, KGB-ul suferea de aceleași deficiențe care defineau birocrăția sovietică. Ofițerii de informații trimiși în străinătate în misiuni de spionaj alcătuiau rapoarte pe baza articolelor din ziarele occidentale și le prezentau ca informații precise furnizate de „surse”. Iar acei agenți trimiși în străinătate să spioneze nu erau neapărat cei mai buni sau cei mai străluciți. KGB-ul funcționa pe baza unui nepotism abia voalat. Cei care aveau pilele cele mai bune erau avansați. Înțelegând avantajele instalării în Occident, fiii elitei sovietice au luat locul agenților de meserie. Agenții KGB din armata sovietică, puși să descopere corupția din rândurile ofițerilor superiori, erau adeseori ei înșiși corupți.

Organizația KGB era plină de rivalități interne. Cei de la Directoratul de informații externe, sau Directoratul principal I, o filială puternică a agenției, îi priveau cu dispreț pe ofițerii de

⁶ A.I. Kokurin, I.V. Petrov, *Lubianka. Organi Vceka-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD-KGB 1917-1991* [Lubianka. Organele Vceka-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD-KGB 1917-1991] (Moscova, Fond Demokratia, 2003).

contrainformații. Se considerau mai luminați fiindcă aveau contact cu exteriorul și considerau că agenții de contrainformații erau înguști la minte și interesați mai mult de persoana lor. KGB nu era un monolit, ci profund divizat de facțiuni interne, invidii și conflicte.

Rivalitățile intestinale din KGB erau bine ascunse în această atmosferă extrem de discretă. În timpul regimului Brejnev, când eșecurile sistemului sovietic au devenit evidente, șeful KGB, Iuri Andropov, a lansat în mod deliberat mitul conform căruia KGB era singura instituție necoruptă în stare să salveze statul. Andropov, cel mai longeviv șef al KGB, era cunoscut pentru reprimarea brutală atât a revoltei ungare din 1956, cât și a Primăverii de la Praga din 1968. În noiembrie 1982, când a preluat conducerea Uniunii Sovietice, a alimentat cu grijă ideea că KGB era alcătuit din oameni inteligenți și nu era o poliție secretă brutală. A fost foarte interesat să lărgască funcțiile KGB în economie – domeniu care, în mod obișnuit, nu prea era vizat de serviciile secrete – în planul său ambițios de a-și forma o echipă proprie cu care să conducă țara. Andropov a căutat să lupte împotriva stagnării Uniunii Sovietice punând accentul pe disciplina de la locul de muncă și pe măsuri de combatere a corupției, dar metodele lui s-au dovedit a fi în general ineficiente în timpul scurtului său mandat. (S-a aflat la cârma țării mai puțin de doi ani.) În 1991 însă, când Uniunea Sovietică s-a dezintegrat, mitul măreției KGB a supraviețuit.

PRINTRE COMPTOTIȘTII implicați în tentativa de lovitură de stat împotriva lui Mihail Gorbaciov din 1991, înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice, s-a aflat și Vladimir Kriucikov, șeful KGB. Boris Elțin, simbolul încărunțit al mișcării democratice care, mai devreme, în același an, fusese ales președinte al republicii ruse, i-a înfruntat plin de curaj pe complotiști. După aceea, Elțin a abordat cu precauție KGB-ul. Scopul său a fost să slăbească agenția divizând-o în agenții independente mai mici. Sentimentul general era acela că serviciile secrete nu puteau fi controlate decât delimitând strict domeniile de responsabilitate și nepermițând spionajului să opereze în interiorul țării, iar contraspionajului, în afara ei.

În condițiile în care, după prăbușirea URSS, exista atâta incertitudine, Elțin nu a vrut să dizolve cu totul KGB-ul.⁷

Teama privind dezintegrarea organizației era acut resimțită la uriașul sediu al KGB, aflat în centrul Moscovei, în Piața Lubianka. Pe 23 august 1991, liderii KGB au urmărit cu neliniște cum mulțimile de moscoviți au răsturnat monumentul lui Felix Dzerjinski, primul șef al securității lui Lenin.

În anul următor, KGB a inițiat o epocă de deschidere fără precedent. Ofițerii KGB îi primeau pe activiștii drepturilor omului care căutau dosare despre cei supuși reprimării în era Stalin. Generalii KGB au devenit oaspeți ai emisiunilor de televiziune, iar conducerea serviciului secret a invitat disidenți în vizită la sediul din Lubianka.⁸

KGB și-a deschis porțile pentru mulți dintre cei care nici nu visaseră vreodată că vor putea să vadă arhivele secrete care însușeau decenii de represiune. Nikita Petrov, istoric în cadrul organizației Memorial, care se ocupă cu protecția drepturilor omului, își amintea cum a fost invitat prima oară în orașelul Kucino, din apropierea Moscovei, ca să studieze documente aflate în depozitul agenției. Arhivarii KGB au rămas cu gura căscată când l-au văzut. „Au fost șocați să mă vadă purtând cămașă și blugi într-un loc în care chiar vizitatorii de la sediul KGB erau foarte rari”, povestea Petrov.⁹ KGB-ul a sugerat chiar ca unii activiști să participe la aceste schimbări foarte importante. Serghei Grigorianț, faimos

⁷ Interviuuri ale autorilor cu foști ofițeri KGB. A se vedea și Timothy Colton, *Yeltsin: A Life* (New York, Basic Books, 2008), p. 258-259.

⁸ În 1993, Serghei Grigorianț, un faimos disident sovietic, a organizat o serie de conferințe intitulată „KGB ieri, azi și mâine”. La conferințe au participat oficialități din cadrul serviciilor secrete, care au trebuit să răspundă la întrebări în public. Aleksei Kandaurov, șef al Centrului FSK pentru Comunicații Publice în 1993-1994, i-a mărturisit lui Andrei Soldatov în decembrie 2006 că singurul motiv pentru care a luat parte la aceste întâlniri a fost teama că dezmembrarea serviciului secret era o posibilitate reală, ținând cont de ceea ce se întâmplase cu Stasi, poliția secretă est-germană.

⁹ Interviu al autorilor, noiembrie 2009.

disident sovietic care a făcut nouă ani de închisoare, a fost invitat să facă parte din comitetul de supraveghere al KGB, dar a refuzat, temându-se că numele său ar putea fi exploatat.¹⁰

Odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice la sfârșitul lui 1991, KGB a fost restructurat. Cel mai mare departament – denumit inițial Ministerul Securității, apoi Serviciul Federal de Contrainformații (FSK) și, în final, Serviciul Federal de Securitate (FSB) – avea să răspundă de contraspionaj și lupta împotriva terorismului.¹¹ Fostul Directorat de informații externe al KGB a fost transformat într-o nouă agenție de spionaj, denumită Serviciul de Informații Externe, ori SVR.¹² Direcția KGB care se ocupa cu interceptarea electronică a comunicațiilor și criptografia a devenit Comitetul de Comunicare Guvernamentală, denumit ulterior Agenția Federală pentru Comunicații Guvernamentale și Informații, sau FAPSI.¹³ Un directorat relativ obscur al KGB care se ocupa cu paza facilităților subterane secrete și-a păstrat funcțiile sub o denumire nouă: Directoratul Principal de Programe Speciale ale Președintelui, sau GUSP. Filiala KGB care se ocupase cu protecția liderilor sovietici a primit denumirea de Serviciul Federal de Protecție, iar polițiștii de frontieră sovietici au fost transformați într-un Serviciu Federal de Pază a Frontierelor, independent.

Schimbările au făcut ca noua agenție de contrainformații, FSK, cunoscută, după 1995, ca FSB, de la denumirea rusească, *Federalnaia Slujba Bezopasnosti*, să nu mai îndeplinească funcțiile informative externe ale KGB. Agenția nu-i mai proteja pe liderii ruși și nu mai

¹⁰ Interviu al autorilor, iulie 2008.

¹¹ În rusește, *Federalnaia Slujba Bezopasnosti*. În carte se va folosi doar FSB. N-a fost o întâmplare că, la început, agenția s-a numit FSK, unde K însemna *Kontrazvedka* – contrainformații. Abia în 1995, FSK a fost redenumit FSB, înlocuindu-se *Kontrazvedka* cu termenul mult mai cuprinzător *Bezopasnost* – securitate.

¹² Serviciul de Informații Externe este *Slujba Vneșnei Razvedki*, sau SVR, cum apare până la sfârșitul cărții.

¹³ Agenția Federală pentru Comunicații Guvernamentale și Informații, *Federalnoie Agentstvo Pravitelstvennoi Sviazi I Informații*, sau FAPSI.